

نۇرلىبەك ماۋلەنبەك ۇلى

توعىس

ۇلتتار باسپاسى

نۇرلىبەك ماۋلەنبەك ۇلى

تۈسس

(ماقالالار جىناعى)

ۇلتتار باسپاسى

جاۋاپتى رەداكتور: بەك دوگەي ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتور: العابەك قيسىنقان ۇلى
مۇقاباسىن جوبالاعان: ۋياۋ

توعىس

نۇرلىبەك ماۋلەنبەك ۇلى

ۇلتتار باسپاسى باستىردى، تاراتادى
شىنخۇا كىتاپ دۇكەندەرىندە ساتىلادى
ۇلتتار باسپاسى كومپيۇتەردە تەردى
دېشىن باسپا زاۋودىندا باسلىدى
2008- جىلى ئاۋرۇز، بىرىنشى باسپاسى
2008- جىلى ئاۋرۇز، بىيجىڭ، 1- باسلىۋى
باغاسى: 7.00 يۋان

责任编辑：别克
责任校对：阿勒哈别克
装帧设计：吾要

图书在版编目（CIP）数据

聚集：哈萨克文/努尔勒别克著．—北京：民族出版社，
2008.1

ISBN 978-7-105-09142-3

I. 聚... II. 努... III. 哈萨克族—少数民族文学—文学
研究—中国—哈萨克语（中国少数民族语言） IV.

I207.936

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2008）第 007638 号

民族出版社出版发行

（北京市和平里北街 14 号 邮编 100013）

<http://www.mzcbs.com>

迪鑫印刷厂印刷

各地新华书店经销

2008 年 3 月第 1 版 2008 年 3 月北京第 1 次印刷

开本：850 毫米×1168 毫米 1/32 印张：4.875

印数：0001—2000 册 定价：7.00 元

ISBN 978-7-105-09142-3/I·1896（哈 243）

哈文室电话：010-64228006 发行部电话：0991-2854817

010-64211734

مازمۇنى

1		علمىي رۇختىڭ جارىق ساۋلەسى
15		سۇلۇتلىق سازى
39		مۇقاعالى پۈەزىاسىنداى بەيىتتىشلىك پەن ورتا
56		كودەك پۈەزىاسىنداى جىر ۇلگىسى
68		ىزگىلىك ۇشقنى
83		شەكسىزدىك ۇنى
87		ەلەس
90		«شت» سىرى
95		جىر سىپاتى
97		تەل اعىس
107		ادەبىيەت جانە ەبىز
118		«كەرى تولعاۋ» تۇرالى
126		دۇرسى يدەيانىڭ كەرى دامۋى
132		وركەنىيەت ۇردىسىنەن ويلانىس
145		سوز سىرى

علمي رۇحتىڭ جارىق ساۋلەسى

كوگىلدەر جەر شارىنداعى ەڭ ەستى تىرشىلىك يەسى سانالاتىن ادامزاتتىڭ ۋار مەزگىلدەگى سانالىق دامۋ ۇردىسىنە كوز جىبەرەر بولساق، كوركەم ۋسوز ونەرىنىڭ ماڭىزدى ۋبىر سالاسى بولعان علمى فانتاستىكالىق ادەبىيەت بۇگىنگى دۇنيەنىڭ وزىق وركەنيەتنە زور مۇمكىندىكتەردى الا كەلگەن. مۇنىڭ تىپتىك ۋبىر مىسالى، اعىلشىننىڭ ۇلى فىزىكا عالمى نيۇتوننىڭ وسىدان 300 نەشە جىلدىڭ الدىندا ورتاعا قويغان جەر شارىنىڭ تارتىلىس كۇشىنەن قۇتىلۇ جونىندەگى علمى جورامالىنىڭ رەالدىققا اينالۋى بولماق.

نيۇتوننىڭ بۇل علمى جورامالىنىڭ 20-عاسىردىڭ ورتا شەنىنە كەلگەندە رەالدىققا اينالۋىنا ەۋروپانىڭ 19-عاسىرداعى علمى فانتاستىكالىق ادەبىيەتى زور ىقىپال جاساعان.

بۇدان سىرت، انگلىيانىڭ وسىزامانى علمى فانتاستىكالىق جازۋىشى گەورگە وروۋەلدىڭ 1949-جىلى شىققان «1984-جىل» اتتى علمى فانتاستىكالىق شىعارماسىندا الدىن الا بولجانبان 137 ۋتۇرلى تاپقىرىلىقتان 1979-جىلعا دەيىن 80 ۋتۇرلىسى شىندىققا اينالغان. دۇنيە ادەبىيەتنە نازار اۋدارساق بۇل سياقتى مىسالدار وتە كوپ.

جىۋىل بەرىن، ايزاك ازموۋ، الەكساندر بەلىايەۋ، يۋان ەۋروموۋتىڭ شىعارمالارى سياقتى ”ناعىز علمى فانتاستىكالىق

بىرەگەي تۈنىدىلار ۋە زامانىدا قۇبىلىس سانالىپ، ۋەز
داۋىرىنەن بىلايى عاسىرلارغا دەيىن تىگىزگەن ۋىنامدى
دۇمپۇشى مەن كۆركەم ادەبىيەت كلاسسىكاسىنا ەنىپ
كەلەدى. ①

ال، ەلىمىز قازاق ادەبىيەتى جونىنەن الپ ايتساق،
بۇل تىڭ سالاعا 1980- جىلدىن كەيىن عانا عالمىز
سۇلتان جانبولاتوۋتىڭ قىلام تارتۋىمەن تۇڭغىش رەت
ايشىقتى بەدەر تۇستى.

علمى فانتاستىكىلىق ادەبىيەتتىڭ ۇلتتىق مادەنىيەتىمىزدەگى
ماڭىزىن ەرتە سەزىنگەن عالمىز سۇلتان جانبولاتوۋ
الاش رەت «ارۋاقتار اراسىنا» بارىپ قايتسا، كەيىندەپ
«قاس ساقتار» مەن «ەلجاۋ كۇنىيگە» قايتا ورالىپ، ەل
نازارىن ەرىكسىز ەلەڭ ەتكىزدى.

1990- جىلغا كەلگەندە بۇل يگى باستامانىڭ قىرى
مەن سىرىن تەرەڭ تۇسىنگەن ەبىر توپ سۇڭغىلا جاس
قالامگەرلەر وزگەشە ۇردىستەرىمەن الاشقى قوسىنعا ادال
جاۋىنگەر بولىپ قوسىلدى.

انە، سولاردىڭ ەبىرى. فانتاستىك جاس جازۋشى
نۇرلان سارسەنبايەۋ.

بۇگىنگى كۈندە، پۈەزيا، پروزا، اچپارات، وقۇ- وقتۇدى
زەرتتەۋ سىندى ونەردىڭ ەل قىرىنان كوردىگەن ونەگەلى
ازاماتىمىز سوڭى كەزدەردە علمى فانتاستىكىلىق ادەبىيەت
شەبىندە ەرىبەي ەڭبەك ەتىپ كەلەدى. ول بۇل جانردا
قازىرگە دەيىن «اقىقات، الدىندا»، «مۇسىلىمنىڭ تاسى
قالاسى» اتتى ەكى پۈۋەست، «6- ۇرپاقتىڭ اماناتى»،
«جۇمباق تاسى»، «ۋەنەرلەن تەڭىزگە»، «27- پىلانە تاغا

بارغاندا، «كەدەيلىك گەنگە ۈپەرەتسىيا جاساۋ»،
 «عارىستان كەلگەن ەسەپشى اۋليە»، «ۈلم جازاسىنا
 بۇيرىلغان اق كەپتەر» قاتارلى جىيرىمادان استام اڭگىمە
 جازىپ، ۈزىنىڭ سۈرەتكەزلىككە ۈتان دارا شەبەرلىگىن
 بىردەن تانتىتى. جاراتىلىستىق عىلىم جاعىندا وزىنە
 مول عىلمى ۈبىلىم توپتاعان جاس فانتاستىك ۈوز
 تۈۋرچەستوۋاسىندا ۇشقىر قىال مەن باتىل دا عىلمى
 بولجامداردى كوركەم ادەبىي تىلمەن شەبەر سۈرەتتەپ،
 وقىرمان جۈرەگىنەن وزىندىك جول تاۋىپ وتىر.
 ۈبىز نۇرلاننىڭ كۈپتەگەن فانتاستىكالىق شىعارمالارىنا
 مۇقيات زەر سالىپ، جۈيەلى تالداۋ جاسايتىن بولساق،
 بىرىنشىدەن: ول شىعارمالارىندا وتكەن تارىختا
 تۈنىداعان فانتازىيالىق ارمان-تىلەكتەردىڭ بۇگىنگى
 تاڭدا سىكە اسقانىدىن ۈارى بۇگىنگى تاڭداغى عىلىم-
 تەحنىكا جەتسىتىكتەرىنەن ەرتەڭگى بولاشاققا دەگەن
 جاسامپازدىق بولجامداردىڭ تۈنىدەپ وتىراتىندىعىن،
 اسىرەسە، عىلىم سالاسىندا ۈالى كۈنگە دەيىن بولا
 قويماغان، ۈبىراق، بولاشاقتا جۈزەگە اسۋ مۇمكىنشىلىگى
 وتە كۈشتى بولغان جاڭالىقتار جايىندا قاناتتى قىالعا
 سۈيەنىپ عىلمى بولجامدار جاسايدى. ەكىنشىدەن: ول
 ۈوز شىعارماسىندا ۇلتتىق بوياۋدى وتە تاماشا بەرەدى.
 سونداي-اق، كوركەم ادەبىيەتكە ۈتان دارا كوركەمدىك
 ۈرنەك پەن كەسەك-كەسەك يدەيالاردى وزگەشە پافوسپەن
 بەينەلەپ، وقۋىشىسىنا ۇلكەن وي تاستاپ وتىرادى.
 ەندى بۇل كوزقاراسىمىزدىڭ شىندىعىنا كوز جەتكىزە
 ۈتۈسۈ ۈۋشىن جاس فانتاستىك جازۋىشىنىڭ ۈبىرقانشا

علمى فانتاستىكالىق اڭگىمەلەرىنە توقتالىپ وتەلىك.
نۇرلاننىڭ العاشقى فانتاستىكالىق شىعارمالارنىڭ
بىرى بولغان «ئولم جازاسىنا بۇيرىلغان اق كەپتەر»
اتتى اڭگىمەسى رومانىكالىق شالقۇلار مەن علمى
بولجامداردىڭ ءوزارا سىڭىسۋىنەن تۇنىداغان وسكەلەڭ
گۇمانىستىك ىدەياعا يە شىعارما.

اڭگىمەدەگى علمى اكادەمىياسىنىڭ اكادەمىيگى،
تىرشىلىك دۇنيەسىن زەرتتەۋشى بەلگىلى عالم كۇنتۇعان
احمەت ۇلى مەن «گالىلەي قۇيرىقتى جۇلدىزى»
قالاسىنداى ەلەكتر علمىنىڭ ايگىلى عالمى ماكتىڭ
ۇقساس بىر كۇندە ءولۋى سىندى عاجايىپ دەلو ءسوز
ەتىلەدى. تۇتاس اڭگىمەگە نەگىزگى جەلى بولغان سىرلى
ەكى دەلو ناق مايدانداى ماڭىزدى ءجىپ ۇشى بولغان
اق كەپتەر جاعدايى جىڭشكەلەي زەرتتەلىپ، سۇڭىندا
بىلايشا شەشىم تابادى.

تىرشىلىك دۇنيەسىن زەرتتەۋشى عالم كۇنتۇعان
«ادامزات قايتكەندە مىڭ جاساي الادى» دەگەن قۇندى
ەڭبەك جاراتادى. ال، «گالىلەي قۇيرىقتى جۇلدىزى»
قالاسىنداى ەلەكتر علمىنىڭ مامانى ماك بۇل بىرى
تاپقىرلىقتى كۇللى ەلمگە ءوز اتىندا جاريالاپ، زور
يگىلىك كورۋدى ماقسات ەتەدى دە كۇنتۇعانعا قاستىق
جاسايدى.

ول ءوزىنىڭ اق كەپتەرىنىڭ وڭ جاق كوزىنە ەرەكشە
جوعارى تەحنىكالى فوتو اپپارات ورناتىپ، وعان كۇنتۇعاننىڭ
كەسكىنى مەن علمى ەڭبەگىن لەنتاعا ءتۇسىرتىپ الادى.
ارى اق كەپتەردىڭ تۇياعىنىڭ استىنا ادامدى سەسپەي

قاتىراتىن ەزەكشە جوعارى قۋاتتى "لازەر كۇيدىرگىشى نۇرىن" ورناتىپ، قىلمىستى روبوت اق كەپتەر ارقىلى كۈتۈۋعاندى ولتىرتەدى. "بىراق، ماكتىڭ كۈتۈۋانعا سىتەگەن قاستاندىنىڭ قارىمجىسى رەتىندە روبوت اق كەپتەر ەكى جىلدىن كەينىگى سول ايدىڭ سول كۈنىندە "وز يەسىن" ولتىرىپ تىنادى. اقىرىندا، ەكى بىردەي ادام "ولتىرۋشى ەسەپتەلگەن اق كەپتەر" گالىلەي قۇيرىقتى جۇلدىز "قوعام حاۋىپسىزدىگى مەكەمەسى جاعىنان "شولپان" قالاسىندا ەكى جىل كەشكىتىرىلىپ ولىمگە ۇكىم ەتىلەدى.

اڭگىمەنىڭ سىۋجەت جەلىسى جىناقى دا نىقىشام، جازۋشى مۇندا ادامزات عىلىم-تەحنىكاسىنىڭ تەز قارقىنىمەن دامۋىنا بايلانىستى كەلەشەكتە عارىش الەمىندە قىيان-كەسكى عىلىم باسەكەسىنىڭ جارقىقا شىعۋ مۇمكىنشىلىگىن، ادامدىق "مورال ماسەلەسى مەن زاڭ-تۈزىم سىتەرىنىڭ دە عارىشتانۋعا قاراي بەت الاتىندىعىن اسقان كۈرەگەندىكىپەن عىلمى بولجالعا كۈتەزەدى.

«عارىشتان كەلگەن ەسەپشى اۋلىيە» اتتى اڭگىمەسىندە وسىزامانعى عىلىم سالاسىندا ۇلكەن تارتىس تۋدىرىپ وتىرعان كلون تەحنىكاسىنىڭ دامۋى جونىندە عىلمى جورمال جاساپ، ادامزات اقىل-پاراساتىنىڭ قۇپيا سىرلارنى اشۋداى بولاشاق زەرتتەۋگە ۇشقىر قىالمەن ايشىقتى سۋرەت سالادى. مۇنى "بىز اڭگىمەدەگى "سامۇرىق شوق جۇلدىزنان" كەلگەن ەسەپشى اۋلىيەنىڭ اۋزىنان بەرىلگەن مىنا دىالوگتاردان ايقىن اڭعارامىز: "ارشىن ۇلىستىڭ ۇلى كۈنى سۋىپكىتى دوسى تولەگەن

پروفەسسوردى ناۋرىز كوچە بشۆگە ارنايى شاقىرىپتى.
”سوز كەزەگىندە ارشىن:

— تولەگەن مىرزا، باس-اياعىنا شىعۇعا بولمايتىن نە
نارسە زەرتتەپ جاتىرسىڭ؟ — دەپ سۇراپتى.
— وىرگانىكالىق بەلوك مولەكۇلاسىنان ”تىرى ەسەپشى
اۋلىە تاپقىرلايمىن.

— پروفەسسور مىرزا، ”وستىپ ”جۇرپ كوك مىلجىڭ
بولپ الجىپ كەتپەڭىز، — دەپتى ارشىن ادەيى شىمبايتا
باتىرپ.

پروفەسسور دوسىنىڭ سوزىنە قىزاراقتاپ:

— ەگەر ەمبىيوندى (وركەندى) ۇلكەن پروبىركا
شىنە كوشىرىپ توڭازىتۋارقىلى ەشقانداي مەتال قوسپاي
”تىرى ەسەپشى اۋلىە تاپقىرلاماسام، اكەمنەن ۇل بوپ
تۇلمايمىن، — دەپتى كەسەتپ. (”بىلە ايدىنى»، 1997 -
جىل 5 - سان، 109 - بەت).

وسىزامان عىلىم-تەحنىكاسىنىڭ ۇزدىك جەتسىنىكتەرىنىڭ
شابىتتاندىرىۋىندا تۇىلعان مۇنداي جاسامپازدىق ويلاۋراسىندا
تىڭ جاڭالىق ەسەپتەلەدى. نۇكەڭ 20 - عاسىردىڭ
90 - جىلدارىنىڭ العاشقى جارتىسىندا جاريالاعان «6 - ۇرپاقتىڭ
اماناتى» اتتى اڭگىمەسىندە بۇگىنگى تاڭدا رەالدىققا
اينالغان جانە بولاشاقتا رەالدىققا اينالۋ مۇمكىنشىلىگى
بار جورامالداردى ۇلتتىق سلوۋپەن تاماشا بەينەلەيدى.
اڭگىمەنىڭ كومپوزىتسيالىق قۇرىلىسى شىمىر، اۆتورلىق
بايانداۋلار مەن سۆرەتتەۋلەر، ۇلتتىق بويماۋلار ۇز
لايىعىندا كوركەم بەرىلگەن. اڭگىمەدەگى تارىخشى
پاراساتتىڭ «37 - پلانىەتاغا بارعاندا» ”جاساندى جولمەن

كوبەيتىلگەن“ سىير فەرماسىن كورپ تاڭ-تاماشا بولۇى جانە ونى جەر شارىنا الپ كەلىپ، ەكونوميكانى بىلگەرلەتۋدى ارمانداۋى قازىرگى كۈندە رەالدېققا اينالا باستادى.

جۇرتقا بەلگىلى، عاسىرلار توعىسىندا امەرىكا باستاعان بىرنەشە دامىعان مەملەكەتتەر گەن قۇرىلىسىنداى سىفرالدى سىھمانى بايقادى. وسى نەگىزدە جانۋارلاردىڭ اق قان كلەتكاسىنان ورگانىكالىق مولەكۇلانى ءبولىپ الپ، ونى جاساندى جولمەن سىننەزدەۋارقىلى پروبىركادا جەتىلدەردى. قازىر بۇل تەحنىكا بەلگىلى دارەجەدەگى عىلىم-تەحنىكالىق قۇۋاتقا يە مەملەكەتتەردىڭ بارلىعىندا جالىپى بەتتىك يىگەرلىپ، دامۇساتىسىنا ءوتتى. بۇل جەردە فانتاستىك جازۋشىمىز نۇرلان جانۋارلاردى ”جىنىسىز كوبەيتۋ“ تەحنىكاسىن تۇڭغىش بولپ جورامالدادى دەۋدەن اۋلاقپىز. تەك قانا ونى ءوز شىعارماسىنا شەبەرلىكپەن سىڭىرە بىلگەننن اتاپ وتپەكپىز. سونىمەن بىرگە، وسى اڭگىمەدەگى ”اقىر زاماننىڭ 6-ۇرپاعى“ بولعان جۇمان اتايدىڭ ەرەكشە ۋكولدار ارقىلى ۇزاق عۇمىر كورۋى، ۋاقىتتا ءولپ، جاساندى جولمەن ءتىرىلۋى سياقتىلار وسىزامان مەدىتسىناسىنداى وزىق عىلمى نەگىزبەن ورتاعا قويىلعان ياتىل جورامال. مۇنداي عىلمى قۇۋاتى كۇشتى، تاڭعا جايىپ جورامالداردى بولاشاقتا رەالدېققا اينالۋىن ەش ۋاقىت تەرىستەي المايمىز.

اۆتور «مى الماستىرۋوپەراتسىياسى»، «اققۇ جۇلدىزىنان قايتا ورالعاندا» اتتى اڭگىمەلەرىندە ادامزاتتىڭ ويلاۋ جۇيەسىندەگى ماڭىزدى رولعا يە بولعان مىدىڭ قىزمەت

قائىداسى مەن "ەرەكشە جەتلىۋىن" قويۇ قانتاستىكالىق
تۇس ارقىلى شەبەر سۈرەتتەيدى.

«مي الماستىرۇ وپەراتسىياسىنداعى» علمىم اكادەمىياسىندا
گەن زەرتتەۋمەن شۇعىلداناتىن دۇيسەننىڭ ماشىنا
شىرعالاڭىنان باس بولمىنىڭ اۋىر زاقىمدالىق، وعان اقىن
اققويان بايسۋانوۋانىڭ مېنىڭ كوشىرىلۋى؛ وپەراتسىيادان
كەيىن دۇيسەننىڭ ويلاۋ قابىلەتى جاقتان، پىسخىكالىق
ەرەكشەلىك جاقتان بۇكىلدەي وزگەرسكە ۇشراۋى مول
علمىي نەگىزگە يە.

بىز وسىزامان نەرو فيزيولوگتارىنىڭ مي فۇنكتسىياسىن
ولشەۋ تاجىريبەلەرىنە جۇگىنەر بولساق مىنانى ايقىن
ۇعىنامىز: ادام ۇلكەن مىي ۇقساماعان بولەكتەردەن
قۇرالعان. ار بولەكتەردىڭ نەرو جۇيەسىندەگى قىزمەتى
ۇقساس بولمايدى. ادام كارتەيگەندە مي كۈلەمىنىڭ
ارەكەتى ناسارلايدى، اسىرەسە، سەزىم كۈلەمى مەن
ارەكەت كۈلەمىنىڭ مي نەرو ارەكەتى ەداۋىر ناسارلايدى.
بىراق، ەستە ۇستاۋ كۈلەمىندەگى ەستە ۇستاۋ قابىلەتى
وزگەرمەيدى. ادامنىڭ قۇرساقتاعى كەزدەگى مي كەلكەسى
نەرو كەلكەلەرى بولپى قالىپتاسادى. ەگەر، مۇنداي مي
كەلكەسىن ادامداردىڭ ۇلكەن مىيىنا قۇيىپ، ولگەن
كەلكەنىڭ ورنىن باستىرۋعا تۇرا كەلسە، زاڭدى تۇردە مي
كەلكەسىنىڭ قايتادان تىرىلۋ قۇپىيالىعىن اشۋ كەرەك.
ەندى جاس قانتاستىكتىڭ «كەدەيلىك گەنگە وپەراتسىيا
جاساۋ» جانە «6-سەزىم مۇشەسىنىڭ قۇدايعا جازعان
حاتى» اتتى ەكى اڭگىمەسىنە توقتالايتىق.

بۇل ەكى اڭگىمە نۇرلان سارسەنبايەۋنىڭ علمىي

فانتاستىكالىق ادهبيەتتەگى قالامگەرلىك قۋاتىن تانناتىن
سۈبەلى شىعارمالار.

اتالغان ەكى اڭگىمەنىڭ كۈتەرگەن يدەياسى وسى
زامان دۇنيە وركەنيەتىندەگى كەسەك پروبلەمالىق ماسەلە
بولىپ، كۈركەمدىك بەينەلەۋ مەن عىلىمدىق ورە جاقتان
تىڭ ساتىعا كۈتەرلىگەن. ەلىمىز قازاق ادهبيەتى جونىنەن
الىپ ايتساق تا، بۇل ەكى اڭگىمەنىڭ ۇستايىتىن ورنى
ءسال بولەكشەلەۋ سەزىلە بەرەدى. ولاي بولسا، ءبىز
الدىمەن «كەدەيلىك گەنگە وپەراتسيا جاساۋ» اتتى
اڭگىمەگە توقتالىپ وتەلىك:

كۇللى الەم 21-عاسىرعا قادام تاستاعان بۇگىنگى
تاڭدا، ادامزات اقبل-پاراساتنىڭ اشلىۋى شىرقاۋ بىيىككە
كۈتەرلىپ، ادام ءبىتىمى دۇنيە وركەنيەتىنىڭ دامۋ
بەتالىسىن بەلگىلەيتىن جالپىلىق قاعىداعا اينالدى.
ەگەر ەندىگى جەردە قايسى ءبىر ۇلت، قاي ءبىر ادام
دۇنيەنىڭ دامۋ قارقىنىنا ىلەسەمىن دەيدى ەكەن، وندا،
ءسوزسىز ەڭ الدىمەن ءوز ءبىتىمىن ءوسىرۋى شارت.
ايتپەسە، ”تابيعى سۇرىپتالۋ“ زاڭدىلىعى بوينىشا قاسيەتىن
وزگەرتىپ، دۇنيە وركەنيەتى ءۇشىن سۇرەڭسىزدىك
قۇبىلىسى اكەلەدى.

نۇرلان سارسەنيايەۋ «كەدەيلىك گەنگە وپەراتسيا
جاساۋ» اتتى اڭگىمەسىندە، مىنە، وسى ءتۇپىندى تىيانات
ەتە وتىرىپ، بولاشاق ىستەرگە باتىل جورامال جاسايدى.
وسىزامانعى دۇنيە اۋقىمىنان ۇلكەن وي قورىتىپ، بولاشاقتا
ءبىتىم ماسەلەسىنەن قىيىن جاعدايلاردىڭ تۈپلماۋىن
ارمان ەتەدى. الدە ءبىر شىكى-سىرتقى فاكىتورلار

سالدارىنان بىتىمىدىكى جاقتان كەنجەلەگەن ادامداردىڭ (ۇلتتاردىڭ) گەن قۇربلىسىنا زەرتتەۋ جۇرگىزىپ، كەمىستىگىن ”وپەراتسىيا“ جاساپ الپ تاستار ما ەدى دەيتىن ءتاتتى قىالعا باتادى. اڭگىمەدە قالتالى بولسا دا عىلىم باسەكەسىندە قاتاردان قالعان اماننىڭ قىزمەتتەن بوساتىلىپ (كەدەيلىك ”بىلىمسىزدىك“ گەننىڭ كوپ بولۋى سەبەبىنەن) جەر شارىنداعى ”كەدەيلەر“ قاتارىندا قالۋى، كەيىن ۇزاق ۋاقىت جەلكەندى شوق جۇلدىزىنىڭ ”بىلىمدىلەر قالاسىنا“ ءوتىنىش بەرۋى؛ ”بىلىمدىلەر قالاسىنداعى“ ”تۇلپار“ ەمحاناسىنىڭ ايگىلى دارىگەرى تالعات جاعىنان كەدەيلىك گەننە وپەراتسىيا جاسالىپ، ”بىلىمدىلەر قالاسىنا“ قونىستانۋى سياقتى ۋاقىعا جەلىلەرى، مىنە مۇنىڭ ايقىن دالەلى.

ال، «6- سەزىم مۇشەسىنىڭ قۇدايعا جازعان جاتى» اتتى اڭگىمەسىندە اۆتور وسى زامان بيولوگتارىنىڭ قىزۋ نىتاسىن قوزغاپ وتىرعان وسىمىدىكتەر دۇنيەسىندەگى عىلمى سىرلارعا سۇڭگىپ كىرىپ، ەكولوگىيالىق ورتانى قورعاۋ، دۇنيە بەيىتتىشلىگىن ساقتاۋ سىندى كەسەك تاقىرىپتاردى كوتەرىپ شىعادى. اڭگىمەدەگى بوتانىكا عالمى وچاننىڭ جاسىل وسىمىدىكتەردەگى 6- سەزىم مۇشەسىنە تاجىرىيە جاساۋ بارىسى، استە، قۇرعاق قىيالىڭ تۋىندىسى بولماستان، قايتا، ءبىر تۈردەگى عىلمى كۈرەگەندىك ەسەپتەلەدى. بۇعان ۇلى جازۋشى شىڭغىسى ايتما تۋۇ پەن اق يىق اقىن مۇختار شاحانوۋنىڭ سىرلاسۋ كىتابىنداعى شاحانوۋنىڭ مىنا پىكىرلەرى مول عىلمى نەگىز بولا الادى. ”عالمىداردىڭ زەرتتەۋى

بويىنشا جانۋار، جاندېك تۇگىل، ءتپتى كوكتەمدە كوكتەپ، كۇزدە قۇرايتىن وسىمدىكتىڭ دە وزىنە ءتان جانى، مىنەزى بار كورىنەدى. ءوسىپ جايقالىپ تۇرعان چاپىراقتارعا بيولوگىيا عالمىدارى اسىرە جازۋ اسپايتارى ارقىلى مىنانداي قىزىقتى تاجىرىيە جاسايتى: ساباعىنا ارناۋلى بايلانس قۇرالنى ورناتىپ، وزدەرى چاپىراقتى جۇلتۇعا قول سوزادى. ءسويتىپ، چاپىراقتى ۇستانعاندا ەكراندا قورقىنىش ءدىرىلى پايدا بولادى. عالمىدار ونان ارعى ۋاقيعانى بىلايشا بەينەلەيدى:

‘ھاۋىپ-قاتەر ءتوندى!‘، ‘ءترى قالامىن با، جوق پا؟‘، ‘جاراقات سالىدى!‘، ‘قۇرىدىم!‘ چاپىراقتى جۇلىپ العاندا ەكرانداى قورقىنىش ءدىرىلى دە جوعالغان، ياعنى ءبىر عۇمىر ءۇزىلدى. جانسىز دەپ ەسەپتەيتىن قاراپايىم چاپىراقتىڭ وزىنە وسىنشاما سەزىم بەرگەن نەتكەن عاجاپ تىرشىلىك ەدى.“②

اڭگىمە سوڭىندا جازۋشى 6-سەزىم مۇشەسىنىڭ قۇدايعا جازعان خاتىن تەبىرەنگەن كۇگىل كۇيمەن بىلايشا بەرەدى: “قۇرمەتتى جاراتۋشى ءورىيەم، مەن سىزگە وسىمدىكتەر اۋلەتى اتىنان حات جازىپ وتىرمىن. ءبىز كوك پەن جەر جارالعانىن بەرى ادامزات ۇرپاعىمەن بىرگە جاساپ كەلەمىز. ادامزات بالاسى وسىمدىكتەر اۋلەتىن عانا ەمەس، كۇللى ون سەگىز مىڭ عالامداى جاندى-جانسىزدى باسقارپ، مارتەبەسى ەڭ يىك قوجاينىعا اينالىپ، دۇنيەنى شر كوبەلەك اينالدىرىپ تاباننا سالىپ تاپتاپ كەلەدى. ءبىر-بىرىمەن اتاق-ابروي، ءمانساپ، اقشا، مال-مۇلىك جولنىدا قىرقىستى. ول-ول ما، ولار تابىعاتتالى اڭ-

قۇس اتاۋلىنى قىرىپ، ورمان-توعايدى بۇلدىرىپ، ۇلى جەر انانىڭ بەتىن تىرىپ، تۇتە-تۇتەسىن شىعارىپ، سالماغان الەگى، سىتەمەگەن زۇلىمدىعى قالمادى. ادام دەگەن كىيەلى، قاستەرلى ەسىمگە داق ءتۇسىردى، ءوزىنىڭ كەيىنگى ۇرپاقتارىنىڭ تاعدىرىن ويلامادى، ەكولوگىيالىق ورتانى بۇلدىرىپ، جەر انانىڭ قۇلىنداعان داۋسىن قۇدايدىڭ قۇلاعىنا جەتكىزىپ، كوزىنەن قان اعىزىپ، ۇلى تىرشىلىكتىڭ بەرەكەسىن كەتىردى. سوندىقتان مەن سىزگە وسىمدىكتەر اۋلەتى اتىنان عانا ەمەس، كۇللى الەمدە جاساپ جاتقان جاندى-جانسىز تىرشىلىك يەلەرى اتىنان ءدات ايتىپ وتىرمىن.

ادامزات بالاسى كوزىن تىرىپ اشقاننان تارتىپ سىتەمەگەن جاماندىعى قالمادى. حايۋاننان بەتەر ساناسىزدىق، توعىشارلىق سىتەدى، قاسىيەتتى اقل-پاراسات يەسى بولعان ادامشا جاسامادى. تابىعاتتاعى تالاي-تالاي تەڭدەسىسىز قۇنعا يە جان-جانۋار، اڭ-قۇس، وسىمدىك اتاۋلىنىڭ كەيىرەۋلەرىنىڭ تۇقىمىن ءبىر جولالتا قۇرتىپ جىبەردى.

عىلىمنىڭ ەڭ قۇدىرەتتى شۇعىلالى تابىسىنان پايدالانىپ، كۇللى تىرشىلىك يەسىنىڭ بەيىت كۇنىنە زاۋال جەتكىزىپ، اتا-بابالارى جاراتقان سان-ساناقسىز ۇلى مادەنيەتتى ويرانداپ، جەر انانىڭ قۇشاعىنا سىمايلىنەن استى. اقيقاتتىڭ ۇلى جولنان بەت بۇردى، ادامزات بالاسىنىڭ بۇل الەمدە سىتەمەگەن جاماندىعى قالماي قىلمىسى باسىنان استى. تابىعاتتاعى جاندى-جانسىزدى قورعاپ قالۋ ءۇشىن قۇدىرەتتى جاراتۋشى مىنا